

Dobrý den, srdečně vás vítám v budově veřejného ochránce práv. Jako provozovatel tohoto domu musím často zahajovat nejrůznější setkání a shromáždění mnohdy s určitým pocitem sebezapření. Ve vašem případě, a podobných případů rozhodně není tolik, si toho vážím a skutečně upřímně vás vítám a přeji si, aby vám jednání, které zde dnes zahajujete, přineslo nejen příjemné zážitky, ale především pozitivní výsledky.

Problematika ohrožených dětí je problematika, kterou se zabývám v rámci své zákonné působnosti a to dokonce hned ve dvou rovinách. Orgán sociálně právní ochrany dětí je v mé přímé působnosti a také vykonávám kontrolní činnost v zařízeních, do kterých jsou děti umísťovány, což jsou dětské domovy a nejrůznější zařízení sociální péče.

Skutečně denně prožívám krajně nepříjemné příběhy týkající se stížností v této oblasti. Nepříjemné proto, že jsou to velmi často perspektivně zmařené životy, nebo velice zkomplikované osudy dětí, které jsou ve velké většině případů v těch situacích zcela nevinny, a které se do nich dostávají nezodpovědným a někdy až téměř zločinným programem pánů rodičů a někdy také za ne zcela šťastné součinnosti orgánů státní péče a celého tohoto systému. Všichni, kteří jsme tady, víme, že těch těžkostí je „neurekom“ jak říkají bratři Slováci, že mnohdy ta institucionální úprava skutečně něčím nevyhovuje. Dochází tedy k poruchovým a zkratovým situacím, které dokonce někdy vzniknou jakoby nešťastnou náhodou. Ale vždycky se jedná o těžce a trvale zranitelný subjekt, kterým je dítě. Je to tedy příběh nejenom nějakého lajdáctví nebo nějakého selhání aparátu, ale je to příběh, který ve velké většině případů generuje další a další problémy a stigmatizuje osud toho človíčka pro zbytek života.

Skutečně nerad bych navozoval konfrontační atmosféru, ale faktem je, že musím, a neberte to osobně, konstatovat, že řada stížností, které z podnětů vychází, jsou stížnosti skutečně důvodné. Dovolím si podotknout jako fragment té důvodnosti, že pojem ochrany a práva dítěte se dost devaluje, a že velmi často dochází k tomu, že se dítě, zejména u rozvrácených nebo rozcházejících se partnerských dvojic, stává zbožím na trhu. Z mé agendy, což jistě není agenda celostátně sledovaná, zjišťuji, jak běžně se rozdělují sourozenci. Aby se problém vyřešil, tak sourozenci se odnášejí jako kořist. Jeden si odnese chalupu, druhý auto, on si odnese chlapečka, ona si odnese holčičku. Jsem trochu jako stará škola, ve které mě učili, že rozdělení sourozenci, to je horší než když je v rodině jedináček. Mám pocit, že Matějčkovy doktríny by měly stále platit. Víím, že mi řeknete, že jsou to soudní rozhodnutí, ale to, co mě někdy děsí, je, že to jsou soudní rozhodnutí, která nejsou napadána odvoláním orgánů sociálně právní ochrany dětí, a to málokdy vůbec zažiji, že ten orgán by konal a někdy jsou to dokonce řešení a rozhodnutí, která orgány doporučují.

Také mně běhá mráz po zádech ze střídavé péče a výchovy. S paní doktorkou Rotreklovou jsem mluvil o aktuálním případě třináctiměsíčního dítěte, který se řeší tím, že se zařídí střídavá výchova. Naštěstí soudce, který měl případ na stole, byl do té míry rozumný a odvolací soud rovněž, že to neschválili. Ale orgán sociálně právní ochrany dětí na tom trval ještě v odvolacím řízení.

Takže to jsou moje nejnovější smutné poznatky. Věřím však tomu, že jsou to zlomky, procentuelně zanedbatelné případy, a jak už to tak bývá, tak o ošklivých a smutných případech se dozvídá člověk – nejen já ale i média - mnohem rychleji, než o pozitivní práci. Nepochybuji o tom, že ve své podstatě je to oblast, do níž se vkládá spousta energie, poměrně málo finančních prostředků a hodně emocí na straně vás, kteří se na tomto poli pohybujete a působíte. Že se chceme nějakým způsobem hnout z místa, to je celkem zřejmé z toho projektu, který by měl postupně a systematicky, pokud to naše legislativa vůbec dokáže, a pokud to dokáže někdy i naše rezortní zájmy, nějakým způsobem se prokousat.

Musím se přiznat, že se také snažím, ne zcela ideálním způsobem nebo ne zcela oblíbeným způsobem tyto věci spíš unifikovat a dostat pokud možno tuto agendu pod jednu střechu, protože kompetenční meze, rezortní konflikty, které jsou velice často na pozadí některých podivných a rozdílných přístupů i úprav, považuji nejen v této oblasti, ale v celém našem veřejném životě, za zdroje značných potíží a nejasností. To je jen několik málo myšlenek, které mě napadly, v okamžiku, kdy jsem zjistil, že se zde letos opět scházíte.

V závěru svého vystoupení vám přítomným plným právem děkuji za práci, za oběti a příkoří, které jste ve výkonu vašich povolání nuceni snášet a přeji vám, abyste se na této poradě cítili nejen dobře, ale abyste se také pokusili vzájemně inspirovat, povzbudit a utvrzovat v tom, že cesta, kterou jste nastoupili, že jste se rozhodli věnovat problematice odložených dětí, že bylo rozhodnutí moudré a chvályhodné. Chci vás podpořit, abyste nepolevovali ve svém zápalu a v množství těch obětí, které přinášíte a abyste vahou svých argumentů, tak, jak je tady dnes shromáždíte, pomohli tomu někdy jenom deklarovanému, ale doufám, že své podstatě upřímnému hnutí nebo myšlení, že v těchto věcech jsme nejen těm dětem, ale i sami sobě mnohé dlužni a že ty situace už od posuzování některých kroků vnitrostátních a zejména potom posuzování mezinárodních, že nás vysloveně nutí a zavazuje, abychom nějaká řešení hledali. Rodina je v současné době svým způsobem ohrožena a autorita rodinných vztahů je devalvována, dokonce populárně devalvována. Do jisté míry víme, že materiální hodnotou dnes už nejsou jenom skutečně materiální statky, ale že se do té kategorie propadají čistokrevní psi a posléze i děti. To je skutečně to, co mě děsí.

.

Problematika **DĚTÍ** ODSOUZENÝCH **RODIČŮ**

BRNO

1.-2.10.2008

INSPIRACE

- **EUROCHIPS, Mezinárodní konference „Děti vězněných rodičů“, Paříž 2006**
- **www.eurochips.org**

AKTIVITY V ZAHRANIČÍ

- **Zvyšování kontaktu dětí s odsouzenými rodiči**
- **Podpora dětí při řešení jejich problémů**
 - telefonická linka
 - klubové aktivity + 24 hodinová telefonická podpora
- **Řešení/mírnění traumat dětí**
 - vina za uvěznění rodiče
 - strach o život a zdraví rodičů

AKTIVITY V ZAHRANIČÍ

- **Osvěta - informační materiály, letáky, knihy**
- **Aktivity v oblasti vězeňství**
 - estetizace návštěvních místností
 - posílení komunikačních dovedností

ZÁKLADNÍ INFORMACE O PROJEKTU

- **Roční pilotní projekt (14.6.2007 – 13.6.2008)**
- **Finanční podpora – NROS**
- **Spolupracující instituce: VS ČR, OSPOD, DD, PP**

CÍLE PROJEKTU

- **Optimalizace rodinných vazeb s dopady na VTOS**
- **Zvýšení kontaktu dětí s rodiči**
- **Osvěta o právech dítěte**
- **Posílení komunikačních dovedností pracovníků VS ČR**
- **Prevence kriminality – děti, recidivy - rodiče**

KRITÉRIA PRO ZAŘAZENÍ DO PROJEKTU

- Trestná činnost rodiče nebyla páchána/ nepoškodila dítě
- Rodič setrvává po dobu trvání projektu ve VTOS
- Prokazatelná vazba rodiče a dítěte před nástupem do VTOS
- Udržování kontaktu s dítětem, projevovaná péče o dítě
- Věk dítěte 3 – 18 let
- Dobrovolnost, komunikace, spolupráce, důvěra

AKTIVITY PROJEKTU

- **Besedy s odsouzenými**
- **Individuální konzultace s odsouzenými**
- **Asistované návštěvy**
- **Komunikační kurz**
- **Postoje veřejnosti a osvěta**

KOMUNIKAČNÍ KURZY

Cíl:

**Posílení komunikačních dovedností,
trénink komunikace při přítomnosti
dítěte**

- **Dvoufázový, 2x 3 dny**
- **12 účastníků**
- **Strážní a dozorci**
- **Hodnocení účastníků**

BESEDY S ODSOUZENÝMI

Cíle:

- Získání klientů pro spolupráci na projektu
- Posílení významu udržování kontaktu s dětmi a rodičovských kompetencí
- Osvěta o právech dítěte a rodičovské zodpovědnosti

DISKUTOVANÁ TÉMATA

Pohled psycholožky:

- Domov
- Potřeba emocionální podpory
- Navázání na další osobu
- Uspokojování psychických potřeb dítěte
- Nutnost kontaktu s dítětem
- Nutnost sdělovat pravdu o věznění rodiče
- Psychická deprivace dětí

Právní výklad:

- Právo dítěte na kontakt s biologickým rodičem
- Rodičovská zodpovědnost
- Právo dítěte na informace
- Právo rodiče na informace
- Zájem a blaho dítěte
- Přehled právních předpisů

INDIVIDUÁLNÍ KONZULTACE

Cíle:

- Rodinná anamnéza
- Informace o dítěti
- Komunikace mezi rodičem ve VTOS a dítětem
- Příprava rodiče na asistovanou návštěvu

ZÁJEM DÍTĚTE

- **Vyjádření dítěte k možnosti kontaktu - jeho souhlas**
- **Vyjádření pečujících osob a zainteresovaných subjektů – příbuzní, OSPOD**

ASISTOVANÉ NÁVŠTĚVY

Cíle:

- Zprostředkovat skutečný kontakt dětí odloučených od svých odsouzených rodičů
- Povzbudit další typy kontaktu mezi dětmi a jejich rodiči, především písemný
- Navázat bližší vztah s pečujícími osobami jednotlivých dětí

ASISTOVANÉ NÁVŠTĚVY

Cíle:

- Zachytit specifické formy komunikace uvnitř jednotlivých rodin, případné problematické momenty
- Využít všech těchto informací pro návaznou práci s jednotlivými účastníky projektu

PRŮBĚH ASISTOVANÝCH NÁVŠTĚV

- **Doprava dětí, doprovodných osob, týmu**
- **Klubové aktivity, 1 hodina**
- **Samotná návštěva, 2 hodiny**
- **Oběd**
- **Klubové aktivity, 1 hodina**

PŘEHLED KLIENTŮ - RÝNOVICE

klient	děti	věk dítěte	péče o dítě
28 let	syn	3 roky	v péči matky
36 let	dcera	17 let	dětský domov
	dcera	17 let	dětský domov
29 let	syn	4 roky	v péči matky
42 let	syn	14 let	dětský domov
	syn	10 let	dětský domov
	syn	7 let	v péči matky
37 let	syn	15 let	v péči matky
	syn	14 let	v péči matky
	dcera	13 let	v péči matky
	dcera	12 let	v péči matky
	dcera	11 let	v péči matky
	syn	10 let	v péči matky
55 let	dcera	18 let	dětský domov
	dcera	16 let	pěstounská péče
	syn	10 let	pěstounská péče

ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR

PŘEHLED KLIENTŮ – SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU

klientka	děti	věk dítěte	péče o dítě
34 let	dcera	3 roky	pěstounská péče
	syn	3 roky	pěstounská péče
47 let	syn	16 let	v péči sestry
	syn	14 let	dětský domov
40 let	syn	17 let	výchovný ústav
44 let	dcera	9 let	pěstounská péče
	dcera	11 let	pěstounská péče
	syn	14 let	pěstounská péče
29 let	syn	11 let	v péči matky odsouzené
	syn	7 let	v péči matky odsouzené
	syn	3 roky	dětský domov
	syn	1,5 let	dětský domov
	dcera	10 let	v péči matky odsouzené
	dcera	6 let	v péči matky odsouzené

PŘEHLED KLIENTŮ – SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU

klientka	děti	věk dítěte	péče o dítě
37 let	syn	16 let	dětský domov
	syn	12 let	dětský domov
	syn	10 let	dětský domov
	syn	7 let	dětský domov
	dcera	6 let	dětský domov
	dcera	3 roky	dětský domov
28 let	syn	3 roky	kojenecký ústav
34 let	dcera	3 roky	v péči otce
39 let	syn	10 let	Klokánek
	dcera	13 let	Klokánek
	dcera	7 let	Klokánek
32 let	dcera	14 let	Klokánek
	dcera	9 let	Klokánek

ZACHYCENÉ KOMPLIKACE ASISTOVANÝCH NÁVŠTĚV

- **Obtíže se souhlasem pečujících osob**
- **Složitá logistika dovozu dětí do vězení**
- **Odmítnutí návštěvy ze strany dětí**

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

- **Matka tříletého syna**
 - V době návštěv 3-letý syn umístěn v kojeneckém ústavu, dva roky bez osobního setkání, matka má o synovi pouze písemné informace,
 - kojenecký ústav nemohl zajistit návštěvu, neboť nevlastní automobil,
 - matka ocenila přípravu na návštěvu s psychologkou – rozbor možných reakcí dítěte na setkání a příprava na ně,
 - kojenecký ústav nabídku spolupráce přivítal a na projektu aktivně spolupracoval,
 - první setkání „poznávací“, během návštěvy se však „tichý muž“ – charakteristika dítěte pečovatelky kojeneckého ústavu – uvolnil a rozpovídal, dle slov psychologky projektu: hošík se s maminkou rozmluvil, vůbec se neostýchal, byl mazlivý, jeho pečovatelka reagovala s údivem na otevřenost, kterou něj nepředpokládala
 - negativní dopady setkání s matkou nebyly u synka shledány ani psychologkou projektu, ani pracovníci koj. ústavu.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

• Matka dvou dcer

- Před nástupem výkonu trestu vztahy s dcerami naprosto normální, nástupu do výkonu trestu pozorovala matka zlovů v chování svých dcer,
- během výkonu trestu měla s dcerami pravidelný osobní kontakt na návštěvách,
- matka trpěla pocitu viny, tím se vytvořila bariéra mezi ní a dětmi, již sama nebyla schopna odstranit,
- psychologka projektového týmu téma bariéry s matkou a následně i s dcerami rozebrala
- matka zejména oceňuje, že jí psychologka pomohla najít způsob jak má s dětmi o tom, co spáchala, jak jim vysvětlit, proč k tomu všemu došlo a především je ujistit, že je má stále velice ráda, že po nějakou dobu budou odloučení, ale ne napořád.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

• Děti v pěstounské péči

- tři sourozenci umístění do dětského domova, pro dvě mladší (starší ve věku necelých 18 let) nabídka umístění dětí do pěstounské péče, jež měla podporu projektové psycholožky, otec s umístěním po konzultaci souhlasil,
- dcera a syn umístění do pěstounské péče – dle jejich popisu je to velmi podnětné prostředí,
- nabídka organizace k účasti na asistované návštěvě pěstouny zaskočila, z důvodu citelného silného pouta mezi dětmi a otcem však byli rozhodnuti návštěvu i tak uskutečnit, zřejmě proto ke spolupráci přistoupili,
- pěstouni i otec měli ze setkání obavy, nakonec si dle jejich slov ani nestačili sdělit vše co potřebovali.
- Dětem popovídání s otcem dodalo mnoho energie, po tomto setkání byly mnohem klidnější a veselejší.

VYHODNOCENÍ SPOLUPRÁCE

- VS ČR
 - *operativní, rychlá komunikace*
 - *proprojektové nastavení (prostory, obědy, ubytování)*
 - *nedostatek pracovníků*
- OSPOD
 - *rámcově dobrá X občas ochranářský přístup vůči PP*
- DD
 - *většinou dobrá X někdy nedůvěra v rodiče*
- PP
 - *obava z kontaktu s rodičem X zájem se seznámit*

ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR

ZA PROJEKTOVÝ TÝM DĚKUJI ZA POZORNOST

Kateřina Matulová

E-mail:

katerina.matulova@helcom.cz;
deti.or@helcom.cz

Tel.: **220 515 223**

Web: www.helcom.cz

Odborné vedení při obnovení vztahů mezi dětmi vyrůstajícími mimo rodinu a jejich rodiči

PhDr. Jana Petrášová, psycholog KU Kyjov a SPC Kyjov

Postavení dítěte vyrůstajícího v pěstounské péči je specifické a přináší nemálo situací, jež vyžadují značnou mobilizaci sil pěstounů, jim svěřených dětí, ale mnohdy také dlouhodobou a kvalifikovanou pomoc odborníků. Děti, jež žijí mimo biologickou rodinu, mají mnohdy za sebou nelehkou životní zkušenost, která může celoživotně poznamenávat jejich způsoby jednání, myšlení, přístupy k řešení problémových situací, vztahové otázky, citovou sféru. Jsou vystaveny tlaku vzpomínek, spojených s narušením nejzákladnějších jistot, ztrátou „biologické historie“. Stojí před nimi dlouhodobý problém utváření vlastní identity, ke které neodmyslitelně patří jak minulost, tak budoucnost. A návrat do minulosti nemusí vždy znamenat klidné, nostalgické ohlédnutí se k „pravlasti rodných kořenů“.

Pokud si děti vzpomínají na svoji vlastní rodinu, lze na tyto vzpomínky postupně navazovat, přibližovat dětem jejich původ, povídat si o jejich rodině, zodpovídat otázky, spoluvytvářet společnou /byť na dálku budovanou/ historii. Vždyť žadatelé jsou na tyto skutečnosti během přípravy upozorňováni a mají možnost problematiku průběžně konzultovat s odborníky. A když dojde k rozumnému kompromisu a rodiny /myšleno biologické a pěstounské/ udržují v rámci daných možností kontakt, pak můžeme hovořit o pozitivním budování zdravé identity dítěte v nestandardní situaci.

Avšak jak postupovat v případě, kdy biologická rodina zpočátku odmítá nabízenou možnost udržovat fyzický kontakt s dětmi, jež po odejmutí z biologické rodiny nejdříve vyrůstají v KU, DD a později jsou svěřeny do PP? Jakými cestami se ubírat, jestliže se biologičtí rodiče chovají konfrontačně vůči pěstounům, obviňují je z krádeže dětí, dlouhodobě se s dětmi nestýkají a vzniklé vakuum vyplňují polopravdami, v horším případě volí nátlakovou cestu medializace případu? Jak pracovat s dětmi, jež mají jen mlhavé /a navíc vesměs negativní/ vzpomínky a obraz jednoho /v horším případě/ obou rodičů si vytvářejí jen pod dojmem pro ně významně stresující reportáže? Jaký proces je v takovém případě spuštěn? Týká se jen úzkého okruhu zainteresovaných? Komu pomoci a koho chránit?

Odpovědi na všechny tyto otázky zní:

- situace není ojedinělá, objevuje se v různých méně či více složitých variantách
- poznamenává široký okruh lidí, a to zdaleka ne jen těch zainteresovaných
- vyžaduje komplexní přístup a dlouhodobou pomoc týmu odborníků z řad psychologů, sociálních pracovníků, pediatrů, případně psychiatrů /ovšem nezřídka i právníků/
- pomoc musí být orientována všemi směry, tedy k dítěti, k pěstounské rodině, k biologické rodině /ale někdy také směrem k pedagogům, pediatrům, kteří se o dítě starají v rámci jeho vzdělávání a zabezpečování zdravotní stránky/
- pomoci musíme všem, chráníme v první řadě a především **dítě-děti**
- v případě medializace neprodleně přijmeme nezbytné kroky k ochraně osobních dat dětí
- na obou stranách – tedy jak na straně pěstounů, tak na straně biologické rodiny – musí fungovat erudovaná a vyvážená odborná pomoc
- kromě vytyčených cílů musí být stanovena také jasná pravidla, nelze podrobovat vyšetřením jen pěstounskou rodinu, která funguje bez potíží, jen proto, že biologičtí rodiče „přece mají právo na své dítě a dítě má právo na styk s biologickou rodinou“ /ano, dozajista tato práva jsou neodmyslitelná, ale musíme zcela nekompromisně rozlišovat, zda práva „fakticky problémové biologické rodiny“ nejsou v příkrém rozporu s potřebami a právy dětí!, jež vyrůstají ve stabilizovaném, citově naplněném prostředí/

- mít na mysli, že všichni zúčastnění odborníci by se měli znát, pravidelně si podávat informace, setkávat se
- jak pěstouni, tak biologičtí rodiče by měli být s odborným týmem seznámeni, měli by mít možnost vyjádřit svůj názor
- v žádném případě nesmí být opomíjeno vyjádření dítěte /dětí/, jeho názor musí být respektován
- směrem k biologické rodině musí být vyslány jasné signály o potřebách dítěte, o jeho očekáváních, o rizikových faktorech, o dopadech konkrétního jednání
- biologický rodič musí být upozorňován a připravován na možnost existence negativního obrazu o něm v očích dítěte, které nemělo možnost získat, utvářet si obraz jiný /tato skutečnost je podložena negativními zážitky spojenými s vlastní rodinou, ale v případě různých mediálních útoků zejména zkresleně utvořená pod vlivem reportáží/
- současně však musí být rodiči nabídnuta cesta řešení – tedy cesta postupného budování společné historie, a to nejen formou setkání, ale také formou korespondence, elektronickou poštou, telefonickými rozhovory – zde se meze nekladou
- nezbytné je ctít zásadu – nejdříve opravit silně negativní obraz o rodiči, znovu vybudovat pohled dítěte na rodiče, **posilovat povědomí dítěte o jeho hodnotě v očích biologické rodiny!**
- úzkostlivě, pečlivě hlídat plnění stanovených dohod
- nepodléhat tlaku hrozby soudních jednání, mezinárodních arbitráží
- **vycházet ze základní a zásadní skutečnosti – nepochybyly děti**, tedy netrestejme je, nevyšetřujeme je neustále dokola a nepřenášejme na ně zodpovědnost za pochybení dospělých, vnímejme je jako partnery, jako ty, kteří mají nejmenší možnost se bránit, ale současně jsou nejvíce ohroženi
- **naznačme tedy jako tým jasné kroky, signalizující stálost a otevřenou budoucnost**
- dojdeme-li k podloženému závěru, že sanace biologické rodiny je téměř nemožná, že kontakt dítěte s ní by pro ně znamenal ohrožení zdravého psychického vývoje, považujeme jeho zájem a zdraví za primární a rozhodující
- zakomponujeme problematiku biologické rodiny do příprav žadatelů, věnujme jí velkou pozornost, předkládáme žadatelům různé modelové situace, připravujeme je na možnost těžce zvladatelných komplikací, zdůrazňujeme spolupráci s odborníky
- v rámci možností pracujeme s biologickou rodinou, korigujeme jejich aktivity směrem k dítěti, od prvopočátku stanovíme určitá pravidla, jež rodiče musí dodržovat /na dítě mají právo, ale zároveň mají povinnosti, jež musí plnit, jejich kroky nesmí ohrožovat dítě-vždyť právě proto byly děti z původní rodiny odebrány!/
- netrvejme na osobních kontaktech v co nejbližším termínu, pokud dříve tyto úplně chyběly nebo byly silně traumatizující, zpočátku připravme podmínky a vybudujeme základy stability dítěte a vyzbrojme ho důvěrou, že jeho jistoty nebudou jednou pro vždy zničeny
- pokud jsou děti vedeny v odborné péči snažme se, aby pokud možno nedocházelo ke změnám psychologů, k opakovaným vyšetřením ze strany různých posudkových znalců atd.
- eliminujeme riziko řešení problémů mezi dospělými v přítomnosti dětí
- posilujeme jejich pozitivní myšlení a jistotu vztahových pout

Problematika odborného vedení dítěte při obnovování kontaktů s jeho biologickou rodinou je nesmírně citlivá, vyžaduje pružnost, efektivnost a obrovskou zodpovědnost. Nesmí být poplatná moderním nátlakovým aktivitám a vždy musí zohledňovat zdraví a zdárný vývoj dítěte. Biologická rodina si zaslouží výraznou pozornost, dlouhodobou péči, ale právě pod odborným vedením musí sama prokázat dobrou vůli a snahu získat důvěru dítěte, pomoci mu

budovat společnou historii, a ne vytvářet podhoubí pro trýznivý a zničující proces, jenž zasahuje dítě, jeho pěstouny, ale rovněž okolí dítěte, např. jeho třídní kolektiv, jenž umí být ve svém hodnocení hodně přímočarý a může vést až ke snížení sebehodnocení dítěte, k jeho izolaci v rámci dětského kolektivu a následnému selhávání v rámci mezilidských vztahů /“kdo jsi?, proč jsi tady a ne u svých rodičů? Ti ale vypadají, to jsou snad socky? Tebe tvoji pěstouni ukradli, a proč?....- jak se dá takový příval zraňujících otázek zvládnout bez psychické újmy, bez vztahových obtíží, na to ať si každý odborník odpoví sám v rámci své erudice/ .

Buďme profesionály a budujme jasná pravidla pro všechny zúčastněné, důsledně trvejme na jejich plnění a ochraňujme zdravý vývoj dětí.

Úvod

Ochrana dětí v České republice není na úrovni odpovídající evropským státům, včetně postkomunistických zemí, přestože její teoretická základna je kvalitní, nedaří se teoretické poznatky přenášet do praxe. Za výchozí nedostatek je považována roztržitost agendy péče o ohrožené děti a to jak v rovině horizontální tak i vertikální.

Současný stav

Horizontální roztržitost

Problematickou ohrožených dětí se zabývá minimálně pět rezortů: Ministerstvo práce a sociálních věcí v současné době vykonává největší podíl činností spadajících do této problematiky, tyto činnosti jsou realizovány v rámci sociálně právní ochrany dětí. V rámci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy se jedná zejména o činnosti související s agendou ústavní výchovy, Ministerstvo zdravotnictví pokrývá obor zdravotní péče, kam spadá např. problematika násilí na dětech a syndromu CAN. Ministerstvo vnitra se věnuje prevenci kriminality a sociálně patologických jevů mládeže a v rodině a Ministerstvo spravedlnosti činnosti soudů v oblasti opatrovnických řízení a soudnictví ve věcech mládeže nebo rodinné legislativě. Ministerstvo pro místní rozvoj a Ministerstvo financí svou politikou ovlivňují život každého z nás, tedy i ohrožených dětí. V úhrnu se jedná o dlouhou řadu oborů a činností, které bohužel v současné době na sebe dostatečně vzájemně nenavazují a ohrožené dítě tak někdy putuje jednotlivými rezorty, namísto, aby tyto rezorty doprovázely dítě.

Vertikální roztržitost

O péči o ohrožené děti se ve směru vertikálním dělí státní správa a samospráva i nestátní neziskové organizace. Je potřeba zmínit, že oddělením státní správy a samosprávy a rozdělením kompetencí se jednak ztratila jednota postupů, každá samospráva pojmá péči o ohrožené děti jinak a za druhé samospráva není finančně motivována k preventivní péči a často problémy řeší drahou ústavní výchovou.

Další nedostatky

Velké rozdíly spočívají dále v rozsahu kompetencí, míře odpovědnosti, legislativní úpravě (Neexistuje například jediná společná legislativní norma, která by obsahovala zákonný rámec péče o ohrožené děti. Současná legislativní úprava činnosti jednotlivých rezortů optimalizuje, ale nesměřuje k jedné společné úpravě.), personálním zajištění a podílu financí ze státního rozpočtu.

Systém péče o ohrožené děti v České republice postrádá principy a cíle, kterými by se řídil každý resort, jenž má ve své gesci péči o ohrožené děti. Doposud pracují tyto rezorty na základě svých dílčích principů a péče o ohrožené dítě je tak diskontinuitní.

Těžiště péče o ohrožené dítě spočívá v současné době v oblasti řešení následků krizových stavů rodiny a dítěte. Mnoho dětí se tak dostává mimo biologickou rodinu do náhradní péče, která je pak velkou zátěží jak pro dítě, tak i pro společnost.

Při řešení krizového stavu rodiny a dítěte není brán dostatečný ohled na hlas dítěte a jeho rodiny, na jeho základní práva uvedená v Úmluvě o právech dítěte. Osud dítěte je přizpůsoben zaběhnutým stereotypům.

Mezi tyto stereotypy patří často řešení krizové situace na úřadě a u soudu, tzv. „od stolu“, nesdílení informací nebo jejich neúplnost, formální kontroly výkonu rozhodnutí a vnímání stavu odebrání dítěte z rodiny jako konečné řešení situace.

Transformační opatření

Krokem k nápravě této situace je určitě usnesení vlády České republiky z tohoto roku, které je zároveň i vyjádřením politické vůle, bez které není možné dosáhnout systémových změn. Toto usnesení

- 1) Bere na vědomí analýzu současného stavu institucionálního zajištění péče o děti.
- 2) Ukládá předložit návrh opatření k transformaci a sloučení systému péče o ohrožené děti.
- 3) Ukládá ustanovit meziresortní koordinační skupinu.

Meziresortní koordinační skupina

Na základě usnesení vlády České republiky ze dne 26. března 2008 ustanovil místopředseda vlády a ministr práce a sociálních věcí RNDr. Petr Nečas meziresortní koordinační skupinu, v níž zasedají zástupci Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti (z každého ministerstva je zastoupen/a náměstek/náměstkyně ministra a ředitel/ka relevantního odboru) Vítána je rovněž participace Svazu měst a obcí ČR a Asociace krajů ČR. Tato skupina do konce roku 2008 předloží vládě Návrh opatření k transformaci a sloučení systému péče o ohrožené děti, na jehož základě bude vytvořen Národní akční plán k transformaci a sloučení systému péče o ohrožené děti.

Panel expertů

Vedle meziresortní koordinační skupiny byl vytvořen i panel expertů, který je odborným „zázemím“ či garantem a připravuje podklady pro meziresortní koordinační skupinu. Jsou v ní zástupci státní správy, samosprávy, akademické obce, neziskových organizací, ústavní výchovy, oblasti náhradní rodinné péče.

Cílový stav

Zájem dítěte

Systém péče o ohrožené děti v České republice by měl v první řadě směřovat své veškeré aktivity a postupy k zájmu a blahu dítěte, přičemž blaho a zájem dítěte je vnímáno všemi zúčastněnými stejně a je předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí. (Propojení rezortů stejnou filozofií)

Prevence – právo dítěte na život ve vlastní rodině

Zdravá, státem dostatečně podporovaná rodina je nejlepším prostředím pro život a rozvoj každého dítěte. Důraz na prevenci selhávání rodiny a předcházení rizik zajistí dítěti vyrůstat v pro něj nejlepším možném prostředí. Preventivní opatření by měla být využita v plné škále svých možností, tedy napříč všemi zainteresovanými resorty a měla by mít náležitou finanční podporu.

Primární práce s rodinou

Dojde-li ke krizové situaci a zásah zvenčí do rodiny se jeví jako nezbytný, je třeba problém primárně řešit s dítětem a s jeho rodinou a brát zřetel na jejich názor. Teprve tehdy, jsou-li vyčerpány všechny možnosti pro stabilizaci rodinného prostředí a ty nevedou k nápravě, lze přistoupit k jiným opatřením.

Sloučení rodiny – právo dítěte na kontakt s rodiči

Přestože je dítě umístěno mimo svou biologickou rodinu, je potřeba tento stav vnímat jako přechodný a všechna opatření zaměřit na návrat dítěte do (sanované) rodiny. Pokud není možný stabilní a bezpečný život dítěte v rodině, je nutné garantovat jeho právo na kontakt s rodiči, je-li to v zájmu dítěte.

Práce s informacemi a povinná součinnost mezi rezorty

Otevřený, přístupný systém, který pružně reaguje na aktuální potřeby rodiny a dítěte, standardizovaná práce s informacemi, jasný management vytváření individuálních plánů, povinná a vymahatelná součinnost rezortů a subjektů systému by měla zajistit pro dítě optimální postup. Naprosto nezbytná je dostupnost informací pro rodinu a dostupnost vhodné péče ve všech fázích procesu práce s ohroženým dítětem.

Prakticky to tedy znamená definovat společnou filozofii, priority, metodiky a standardy. Sladit úroveň personálního zajištění (včetně požadavků na vzdělání), sladění legislativy. K dosažení kýženého stavu je potřeba učinit změny v následujících oblastech:

- Skladba služeb
- Financování
- Řízení a koordinace
- Legislativa
- Kontrola a udržování kvality
- Lidské zdroje
- Sběr dat

Celý proces plánování a implementace transformačních opatření by mělo provázet také zapojování dětí samotných.

Závěrem je potřeba podtrhnout význam lidských práv, která jsou samozřejmě nerozbornou součástí práv dítěte. Pokud se budeme řídit v našich činnostech ohledem na lidská práva, nikdy nemůžeme pochybit a s jistotou můžeme lidská práva brát jako úhelný kámen a vodítko pro jakoukoliv naši práci.

ZMĚNY V OBLASTI PŘEDOSVOJITELSKÉ PÉČE V SOUVISLOSTI S REKODIFIKACÍ OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

MGR. PETR SEDLÁK

V průběhu osmého semináře k aktuálním otázkám náhradní rodinné péče jsem přednesl příspěvek na téma osvojení v rekodifikaci občanského zákoníku. Vzhledem k šíři příspěvku jsem se v písemném vyhotovení omezil na jedno z témat, kterého se rekodifikace dotýká významnější měrou, a to na péči před osvojením.

Současná úprava předosvojitelské péče v českém právu

Úprava předosvojitelské péče se v českém právu rozpadá do úpravy dané soukromoprávním předpisem, tedy zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, a jeho ust. § 69, a do úpravy dané veřejným právem, tedy zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který upravuje detailně postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí při zprostředkování náhradní rodinné péče, tedy upravuje i postupy pro předosvojitelskou péči (ve spojení s ust. § 69 odst. 2 zákona o rodině).

Zákon o rodině, jak výše uvedeno, předosvojitelské péči věnuje ust. § 69, který stanovuje v odst. 1, že před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklad. Dle odst. 2 téhož ustanovení o svěření dítěte, které je v ústavu nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z rozhodnutí soudu nebo z vůle rodičů, do péče budoucích osvojitelů rozhodne orgán sociálně-právní ochrany dětí; ustanovení § 67 až 68b platí obdobně. V souladu s odst. 3 téhož ustanovení rozhodne-li se pěstoun osvojit dítě svěřené mu do pěstounské péče, nevyžaduje se, aby před rozhodnutím soudu o osvojení bylo dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči pěstouna na jeho náklad, pokud pěstounská péče trvala alespoň po tuto dobu. Dle odst. 4 ustanovení odstavce 3 platí obdobně v případech, kdy se rozhodne osvojit dítě svěřené mu do výchovy jiná fyzická osoba než rodič podle § 45, a v případech, kdy se rozhodne osvojit dítě poručník, který o ně osobně pečuje.

Z výše uvedeného ustanovení je zřejmé, jakým způsobem je vymezována předosvojitelská péče. Jednak je stanoven její časový rozsah, tedy minimálně tři měsíce, dále je vymezen okruh subjektů, které rozhodují o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů, a konečně i možnosti jejího nahrazení.

Pro současný zákon o rodině je příznačné, že umožňuje svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů jednak „úřední cestou“ a jednak akceptuje i faktické předání dítěte do péče budoucích osvojitelů rodiči, resp. zákonnými zástupci dítěte. Uvedené vyplývá z ust. § 69 odst. 2 zákona o rodině, neboť pouze pro děti, které jsou umístěny v ústavu nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, je stanoven specifický režim rozhodování orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Jinak je „dispozice“ s dítětem plně v rukou jeho zákonných zástupců za nutnosti vědomí si obligatornosti předosvojitelské péče.

Obsah předosvojitelské péče není současným zákonem o rodině upraven. Stejně tak není exaktně upraven ani postup hodnocení předosvojitelské péče soudem při rozhodování o osvojení.

Fakticky tak je současná právní úprava v rozporu s ust. čl. 17 Evropské úmluvy o osvojení dětí, dle které je předosvojitelská doba konstruována primárně jako prostor pro orgán rozhodujícím o osvojení k posouzení budoucích vztahů. Jelikož současná právní úprava umožňuje, aby se nezletilé dítě k soudu fakticky dostalo z nesledované péče, soudu pak fakticky nezbyvá než posuzovat aktuální situaci s velmi ztíženou možností přezkoumání vlastního vývoje a vzniku vztahů v rodině před podáním návrhu na osvojení.

Navrhovaná úprava předosvojitelská péče v rekodifikaci Občanského zákoníku

Oblast úpravy osvojení prošla v důsledku přístupu ČR k řadě mezinárodních dokumentů od roku 1989 výraznou modernizací. Zejména však vzhledem k přijetí Evropské úmluvy o osvojení dětí z roku 1963, jejímž nutným důsledkem byla harmonizace hmotného práva smluvních států dle úmluvou stanovených obecných standardů platných především v „nekomunistické“ (vzhledem k době přijetí úmluvy) Evropě. V současné době je v ČR účinná úprava, které ve většině svých ustanovení odpovídá úpravě připravené Radou Evropy. Vedle toho současná úprava reflektuje národní vývoj náhradní rodinné péče dle jeho dlouhodobého a i mezinárodně uznávaného vývoje.

Při přípravě novely občanského zákoníku se v textu konsolidovaného znění ke dni 12.2.2008 nepromítla připravovaná revize Evropské úmluvy o osvojení, ač bylo deklarováno, že jedním z myšlenkových zdrojů revizních prací na občanském zákoníku je úprava příslušných mezinárodních smluv a nařízení i směrnic přijatých na úrovni Evropské unie, jakož i návrhy vznikající na této úrovni.¹ Absolutní nedostatek promítnutí navrhovaného znění mohlo mít dva elementární důsledky, buď dílčí novelizaci připravovaného občanského zákoníku nebo nepřistoupení České republiky k revidovanému textu úmluvy, což by bylo vzhledem k výrazně vyššímu standardu ochrany práv dětí spíše horším řešením. Promítnutí ustanovení připravované revize Evropské úmluvy o osvojení se tak promítlo do textu návrhu novely občanského zákoníku až na poslední chvíli, a to i tak ne zcela úplně.

Ohledně mnou zvoleného tématu se v návrhu revidované Evropské úmluvy o osvojení předpokládá povinnost provést šetření ohledně vhodnosti osvojitele, schopnosti být osvojitelem a okolnostech a motivech budoucího osvojitele již předtím, než je dítě svěřeno do péče budoucího osvojitele. I toto zamýšlené ustanovení jen podtrhuje význam předosvojitelské péče jako nezastupitelného prvku procesu osvojení a zároveň zdůrazňuje povinnost prověřit základní otázky spojené se subjekty již v této fázi, tedy fakticky před přemístěním dítěte do rodiny budoucího osvojitele, a proto je vhodné v zásadě přenést úpravu úmluvy do textu návrhu občanského zákoníku.

Návrh novely občanského zákoníku se pokusil odstranit současnou dvoukolejnost rozhodování o předosvojitelské péči, kdy o ní rozhodují dílem soudy, resp. sami zákonní zástupci, a dílem orgány sociálně-právní ochrany dětí. Dle navrhovaného ust. § 709 odst. 2 ROZ o předání dítěte do péče osvojitele před osvojením rozhoduje na jeho návrh soud. Soud před rozhodnutím provede šetření ohledně:

- a) osobnosti, zdravotního stavu a sociálního prostředí osvojitele, zejména jeho bydlení a domácnosti a jeho schopnosti pečovat o dítě;
- b) motivace osvojitele k osvojení;

¹ Srov. Důvodová zpráva k návrhu rekodifikační novely k občanskému zákoníku, str. 17, <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=381&d=125304>

c) důvodů proč manžel osvojitele se nepřipojil k návrhu, pokud pouze jeden z manželů chce osvojit dítě;

d) vzájemné vhodnosti dítěte a osvojitele a doby, po kterou bylo dítě v péči osvojitele;

e) osobnosti, zdravotního stavu a sociálního prostředí dítěte, prostředí, ze kterého pochází a jeho statusových práv;

f) etnického, náboženského a kulturního prostředí dítěte a osvojitele.

Zásadním pokrokem v rámci úpravy předosvojitelské péče, mimo uvedeného výlučného rozhodování soudu, je ust. § 713 odst. 2 ROZ, kde kterého péče osvojitele o osvojované dítě před osvojením trvá po dobu dostatečnou pro přesvědčivé zjištění, že se mezi osvojitelem a dítětem vytvořil takový poměr, jaký je smyslem a cílem osvojení; tato péče neskončí dříve než uplynutím šesti měsíců. Takto navrhovaný text již plně odpovídá požadavkům Evropské úmluvy o osvojení dětí, neboť *expres verbis* se obsahem předosvojitelské doby stává vytvoření prostoru pro zjištění, zda došlo k vytvoření zákonem vyžadovaného poměru mezi budoucími osvojiteli a osvojencem. Časový rámec, který je v současném zákonu o rodině podstatným kritériem, je zde odsunut do pozadí a pouze dotváří celkový rámec stanovením minimální obligatorní doby trvání.

Toto ustanovení je doplněno ust. § 714 ROZ, dle kterého jsou poměry rodiny během předosvojitelské doby sledovány orgánem sociálně-právní ochrany dětí, který má povinnost informovat dále soud.

V souvislosti s předosvojitelskou péčí je text navrhovaného občanského zákoníku dále velmi precizně upravuje vztahy mezi biologickými rodiči a dítětem a mezi budoucími osvojiteli a osvojencem. Ve vztazích rodič-dítě dochází *ex lege* k pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti po uplynutí tří měsíců od souhlasu s osvojením.² Navíc během předosvojitelské doby se pozastavuje vyživovací povinnost jiných osob.³

Ve vztazích mezi budoucími osvojiteli a osvojencem po dobu před osvojením návrh občanského zákoníku odkazuje na použití ustanovení o svěřením dítěte do péče jiné osoby než rodiče.⁴

Z uvedeného je seznatelné, že návrh občanského zákoníku se předosvojitelské péči věnuje komplexněji a odstraňuje základní nedostatky současné právní úpravy při respektování a promítnutí mezinárodních dokumentů.

² srov. ust. § 709 návrhu novely OZ (www.justice.cz)

³ srov. ust. § 713 odst. 3 návrhu novely OZ (www.justice.cz)

⁴ srov. ust. § 713 odst. 1 návrhu novely OZ (www.justice.cz)

VÝKON RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI V KONTEXTU INSTITUTŮ NÁHRADNÍ PÉČE O DÍTĚ

Doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D.
Právnická fakulta Masarykovy univerzity
Brno

1. Úvod

Jak již naznačila anotace, příspěvek analyzuje platnou právní úpravu institutu rodičovské zodpovědnosti, a to ve vazbě na situace, kdy je nezletilé dítě umístěno *mimo svoji rodinu, do péče cizích osob*.

Po úvodních řádcích věnovaných vymezení základních pojmů (definice, účel, subjekty, vznik, obsah a zánik rodičovské zodpovědnosti, výkon, soudní a faktické modifikace) následují části zaměřené na vzájemná práva a povinnosti rodičů, dětí a třetích osob ustanovených do funkce poručníka, pěstouna, jiné pečující osoby. Pozornost je zaměřena také na úpravu předpěstounské a předosvojitelské péče.

Příspěvek uzavírá exkurz do problematiky ústavní a ochranné výchovy, resp. výkonu trestu odnětí svobody.

2. Rodičovská zodpovědnost

Rodičovská zodpovědnost je klíčovým institutem rodinného práva.¹ Účelem je chránit dítě a jeho práva na straně jedné a poskytnout rodiči svobodný prostor pro realizaci jeho rodičovství na straně druhé. Můžeme říci, že institut rodičovské zodpovědnosti vyjadřuje snahu zákonodárce zakotvit, udržet a chránit *rovnováhu* v soukromoprávních poměrech rodičů a dětí tak, jak je obvyklé v zemích s tradičními soukromoprávními úpravami.² Je třeba vzít na vědomí, že jde-li o rodičovskou zodpovědnost, jedná se o *soukromoprávní institut*. Rodina a rodinný život musí být respektován a chráněn v duchu rčení „*la vie privée droit entre murée*“.³ Nicméně, v zájmu dítěte, musí právní řád upravovat prostředky, pomocí kterých lze *narušenou rovnováhu* v pravdě nejsoukromějších poměrech *vyrovnávat*. Dítě je vůči svým rodičům fakticky slabší subjekt. Z důvodu věku, sociální nezralosti apod. *je dítě*

¹ V detailech viz Králíčková in Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3., přepr. a dopl. vyd. Brno: MU 2006.

² K vývoji institutu rodičovské zodpovědnosti od moci otcovské po další variace srov. dílo Boele-Woelki, K., Braat, B., Curry-Summer, I. (eds.): European Family Law in Action. Parental responsibility. Volume III. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2005, Boele-Woelki, K., Ferrand, F., González-Beilfuss, C., Jänterä-Jareborg, M., Lowe, N., Martiny, D., Pintens, W. (eds.): Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities. Antwerpen – Oxford: Intersentia, 2007. Jde-li o tendence srov. Schwenzer, I., Dimsey, M.: Model Family Code. From a Global Perspective. Antwerpen – Oxford, Intersentia, 2006.

³ *Soukromý život má být obezřet.*

*třeba chránit, a to soukromoprávními i veřejnoprávními prostředky.*⁴ Jestliže tedy rodiče nemohou, nechťejí či nedokáží vykonávat práva a povinnosti vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti v zájmu dítěte, resp. pokud dochází k jejich zanedbávání nebo zneužívání, musí *stát* v zájmu blaha dítěte zasáhnout. K tomuto účelu musí zákon upravovat *různé prostředky*: od nejmírnějších (např. napomenutí, dohled) po nejradikálnější (např. zbavení rodičovské zodpovědnosti, zákaz styku s dítětem a pod). Dodejme, že o těchto intervencích do rodinného života může na základě zákona rozhodnout pouze soud.

Institut rodičovské zodpovědnosti je zakotven v *zákoně o rodině*, v ustanovení § 31 a násl. (srov. zákon č. 94/1963 Sb., dále jen ZOR), který je ovšem nutné interpretovat a aplikovat ve světle zejména *lidskoprávních úmluv*, zvláště *Úmluvy o právech dítěte*⁵ spravované OSN a *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod* přijaté Radou Evropy.⁶ Tato úmluva, a zejména *judikatura Evropského soudu pro lidská práva* k článku 8 *chránícímu soukromí a rodinný život*, vytváří prostor pro nové, můžeme říci *lidskoprávní pojmání rodinného práva*.⁷

Rodičovská zodpovědnost *vzniká a náleží ex lege pouze tomu rodiči* určenému na základě zákona,⁸ *kteřý má způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu* (plně svéprávnému). Jestliže je rodič nezletilý, omezený nebo zbavený soudem ve způsobilosti k právním úkonům,⁹ rodičovská zodpovědnost mu *ex lege* nenáleží a koncentruje se v osobě druhého rodiče, resp. dítěti je třeba ustanovit *poručníka* (srov. § 78 ZOR). Je třeba připomenout, že tzv. velká novela zákona o rodině (srov. zákon č. 91/1998 Sb.) zakotvila s ohledem na mezinárodní úmluvy významné novinky, které *posilují postavení nezletilého rodiče ve vazbě na jeho dítě*. Především, v ustanovení § 34 odst. 3 ZOR je stanoveno, že soud může přiznat *částečnou rodičovskou zodpovědnost* i nezletilému rodiči staršímu 16 let, má-li k tomu předpoklady, nicméně pouze ve vztahu k *osobní péči o novorozence*. Dále, *expressis*

⁴ K tomu srov. *Anonymus (ed.): Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život. Právní komparativní studie.* Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 2006.

⁵ Srov. sdělení č. 104/1991 Sb.

⁶ Srov. sdělení č. 209/1992 Sb.

K tomu *Haderka, J. F.*: Dopad norem Rady Evropy na moderní rodinné právo. *Právní praxe*, 1994, č. 9, s. 507, *Requena, M.*: Aktivita Rady Evropy v oblasti rodinného práva. *Právní praxe*, 1999, č. 2/3, s. 132 a násl., *Čapek, J.*: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva. Praha: Linde, 1995.

⁷ Viz *Berger, V.*: *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva.* Praha: IFEC, 2003.

⁸ Matka se stává matkou faktem porodu (srov. § 50a ZOR), otec na základě jedné ze tří právních domněnek (viz § 51 a násl. ZOR). Vždy je relevantní *rodičovství právní*. Nicméně, v zájmu dítěte je, *aby odpovídalo faktickému stavu, tj. biologické realitě a sociálnímu poměru*.

K tomu srov. *Hrušáková, M., Králíčková, Z.*: Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? *Právní rozhledy*, 2005, č. 2, str. 53 a násl., Viz *Zuklínová, M.*: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. *Právní rozhledy*, 2005, č. 7, s. 250 a násl. K problematice mateřství, resp. obecně rodičovství srov. zásadní dílo *Radvanová, S.*: Kdo jsou rodiče dítěte – jen zdánlivě jednoduchá otázka. *Zdravotnictví a právo*, 1998, č. 5, č. 6, č. 7 – 8, dále *Haderka, J.*: Otázka mateřství a otcovství od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb. *Právní praxe*, 1998, č. 9, s. 530 a násl., *Králík, M., Svák, J.*: K právní možnosti změnit pravomocné soudní rozhodnutí o určení otcovství. *Jurisprudence*, 2007, č. 3, s. 51. Také viz *Králíčková, Z.*: Přirozené právo dítěte znát svůj původ a jeho ochrana v českém civilním právu. In: *Ficová, S. (ed.): Ochrana práv maloletých v civilním procese.* Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 68 a násl.

⁹ K tomu viz *Eliáš, K. a kol.*: *Občanský zákoník. Velký akademický komentář.* Praha: Linde, 2008.

verbis je garantováno právo nezletilého rodiče vyjadřovat se k osvojení svého dítěte a nestát tak pasivně mimo tento proces směřující k zániku statusových práv nezletilého rodiče a jeho dítěte (srov. § 67 odst. 2, 68 odst. 2 ZOR).¹⁰

Rodičovská zodpovědnost směřuje vůči *nezletilému dítěti*, které však pro svoji nezralost nemůže být pojímáno jako objekt tohoto institutu, ale s ohledem na tzv. *participační práva* jako aktivní subjekt (srov. čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, § 31 odst. 3 ZOR).

Obsahem rodičovské zodpovědnosti jsou práva a jím korespondující povinnosti. Zákon stanoví, že se ve smyslu § 31 odst. 1 a), b), c) ZOR jedná o

- PÉČI O NEZLETILÉ DÍTĚ, O JEHO ZDRAVÍ, TĚLESNÝ, CITOVÝ, ROZUMOVÝ A MRAVNÍ VÝVOJ,
- ZASTUPOVÁNÍ NEZLETILÉHO DÍTĚTE
- SPRÁVU JMĚNÍ NEZLETILÉHO DÍTĚTE.

Jde-li o výkon rodičovské zodpovědnosti, musí být realizována vždy v souladu s *nejlepším zájmem dítěte* (srov. preambuli Úmluvy o právech dítěte).¹¹ Žijí-li rodiče dítě spolu (bez ohledu na existenci manželství), mají-li dítě ve své péči a vykonávající-li svá práva a povinnosti v souladu se zákonem, zpravidla není třeba do rodinného života nikterak zasahovat. Jakmile však dojde k *odluce rodičů, k rozvodu, k faktickému odloučení od dítěte nebo k zásahu soudu do rodičovské zodpovědnosti, svéprávnosti, osobní svobody apod., ke svěření dítěte do péče jiného subjektu*, vyvstává otázka, jak se tyto skutečnosti dotýkají rodičovské zodpovědnosti jako takové, resp. jejího výkonu, a jak musí zákon reagovat. Některé situace jsou zákonodárcem upraveny *expressis verbis*, jiné nikoli. Zde nezbývá, než postupovat v souladu se *zásadami, na kterých je budováno soukromé právo, v souladu s účelem institutu rodičovské zodpovědnosti a dalších institutů rodinného práva*. K tomu v jednotlivostech níže.

Rodičovská zodpovědnost rodiče *zaniká* nejpozději dosažením zletilosti dítětem. Nicméně, může zaniknout také osvojením dítěte, smrtí rodiče nebo dítěte. Rodič může *de lege lata* pozbýt svoji rodičovskou zodpovědnost i na základě rozsudku o zbavení nebo omezení ve způsobilosti k právním úkonům.

3. Modifikace, resp. zásahy do rodičovské zodpovědnosti soudem

V ustanovení § 44 ZOR je výslovně zakotveno, že soud rozhodne o následujících zásazích do rodičovské zodpovědnosti rodiče, jemuž rodičovská zodpovědnost náleží ze zákona.¹² Pokud rodiči rodičovská zodpovědnost rodiči nenáleží, toto opatření nelze použít. Zákon upravuje:

- POZASTAVENÍ RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI,
a to z *objektivních příčin* (srov. slova „brání překážka“). Soud „může“ toto opatření využít, vyžaduje-li to *zájem dítěte*, nikoli jako „sankci pro rodiče. Pozastavení se týká rodičovské zodpovědnosti *jako celku*, jde o její *sistaci*.

¹⁰ V podrobnostech srov. Králíčková, Z.: Právní hlediska primé adopce. Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Brno: Trialog, 2003, s. 59 a násl.

¹¹ Srov. Hrušáková, M.: Výkon rodičovské zodpovědnosti. In Ficová, S. (ed.): Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Op. cit., s. 39 a násl.

¹² V detailech viz dílo Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4., přepr. vyd. Praha: C. H. Beck, v tisku.

- **OMEZENÍ RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI**, ze *subjektivních důvodů*, nevykonává-li ji rodič řádně. Pak soud „musí“ rozhodnout o *částečném* zásahu do rodičovské zodpovědnosti, resp. o vymezení jejího rozsahu.
- **ZBAVENÍ RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI** také ze *subjektivních důvodů*, pokud rodič rodičovskou zodpovědnost zneužívá či zanedbává. Nastanou-li zákonné předpoklady, soud „musí“ konat. Lze proto plně souhlasit s právní větou Nejvyššího soudu vystihující podstatu problému vyjádřenou slovy: „*Předpokladem pro zbavení rodičovské zodpovědnosti je, že rodič neplní své povinnosti, ač by je plnit mohl.*“.¹³ Jde-li trestnou činností rodiče ve vazbě na dítě (např. dopustí-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či své dítě mladší 15 let ke spáchání činu použije), soud zákon ukládá „zvážit“ učinění tohoto radikálního kroku vůči rodiči. Můžeme tak hovořit o sankci. Zbavení se týká rodičovské zodpovědnosti jako celku.

4. Faktická modifikace rodičovské zodpovědnosti

Jak již bylo řečeno výše, k modifikaci rodičovské zodpovědnosti jako takové, resp. jejího výkonu může dojít z celé řady důvodů. Zákon o rodině i jiné prameny poskytují následující možnosti:

- **OMEZENÍ NEBO ZÁKAZ STYKU RODIČE S DÍTĚTEM**, jež je zakotveno v ustanovení § 27 odst. 3 ZOR. O tomto zásahu do práv rodiče i dítěte může rozhodnout pouze soud na základě zákona, je-li to „nutné v zájmu dítěte“. Máme za to, že „nutnost v zájmu dítěte“ bude, aby se soud stykem výslovně zabýval i v situaci, kdy rodiče *zbavuje, omezuje nebo pozastavuje v rodičovské zodpovědnosti* ve smyslu § 44 ZOR, neboť tato věc vyvolává v praxi problémy. Nicméně, interpretace a aplikace zákona by měl být jednoznačná. Vždy je třeba vycházet z účeloslovného výkladu, nikoli vytrhávat z kontextu jednotlivá, mnohokrát měněná ustanovení. Dle našeho názoru je třeba učinit *dílčí závěr* s konstatováním, že pokud *rodič svoji rodičovskou zodpovědnost zneužívá, závažným způsobem zanedbává, své dítě týrá, zneužívá k trestné činnosti* apod. (srov. § 44 odst. 3 a 4 ZOR), je „nutné v zájmu dítěte“, aby se soud otázkou styku takového rodiče s dítětem zabýval, tedy jej *zakázat, resp. výrazně omezil* dle § 27 odst. 3 ZOR. Měl by tak učinit proto, aby *poměry dítěte byly postaveny na jisto*. Interpretace zákona o rodině, který je z roku 1963 a který prošel mnoha nekonceptními novelami, nemůže zakládat nejistotu a vést k tíži dítěte v jeho základních poměrech. *Nota bene*, když existuje judikatura a rozporuplná literatura poplatná staré koncepci. *De lege ferenda* je třeba k této věci zaujmout jasné stanovisko.

Dodejme, že faktický dopad zákazu styku do výkonu rodičovské zodpovědnosti je velmi tvrdý. Je-li rodiči styk s dítětem zcela zakázán, nesmí se s dítětem *osobně stýkat*. Lze se domnívat, že *písemný, resp. telefonický a jiný styk* není vyloučen, pokud soud výslovně s ohledem na zájem dítěte nezakáže i tyto kontakty.¹⁴ Nesmí-li se rodič s dítětem stýkat, nemůže tak dítě vychovávat v nejširším slova smyslu. Nicméně, i nadále je jeho zákonným zástupcem a může – po dohodě s druhým rodičem, rozhodovat o podstatných věcech dítěte a spravovat jeho jmění.

¹³ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2873/2005. Právní rozhledy 2007, č. 1, s. 38 – 39.

¹⁴ K tomu viz Kornel, M.: Právo rodiče na styk s dítětem. Diplomová práce obhájená na MU. Brno: 2008.

- **VYKÁZÁNÍ ZE SPOLEČNÉHO OBYDLÍ** je zakotveno v ustanovení § 76b OSŘ (zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád) jako prevenční opatření eskalace *domácího násilí* i sankce z tohoto důvodu.¹⁵ Je obecně známo, že *obětí domácího násilí může být i dítě, a to přímou či nepřímou* (tedy jako svědek týrání druhého rodiče, dalšího sourozence apod.).¹⁶ Je-li *rodič dopouštějící se domácího násilí vykázán* z rodinného domu, resp. bytu, je tak *fakticky dočasně vyloučen z realizace své rodičovské zodpovědnosti přímou formou*, prostřednictvím osobního styku, doma. Obdobně jak bylo uvedeno výše, i tento vykázaný rodič zůstává zákonným zástupcem svého dítěte a může – po dohodě s druhým rodičem (sic!), rozhodovat o podstatných věcech dítěte a spravovat jeho jmění. Máme za to, že problematika si zaslouží *de lege ferenda* důkladnější úpravy. Také proto, že v odborné literatuře se objevují různé názory reagující na rozporuplnou praxi.¹⁷
- **ZDRŽENÍ SE SETKÁVÁNÍ** s obětí domácího násilí je též upraveno v ustanovení § 76b OSŘ. Máme za to, že by *nemělo být vztahováno na osoby, kterých se přímo netýká, tedy děti, které nebyly týrány*, a to ani pasivně. Nicméně, jsme si vědomi skutečnosti, že posuzování této otázky je velmi citlivé, zejména jde-li o děti útlého věku. Situace je komplikovaná v tom smyslu, že dítě by mělo být na styk připraveno druhým, domácím násilím postiženým rodičem, a tímto rodičem násilníkovi předáno. Proto by měl zákonodárce tuto věc v zájmu dítěte výslovně reagovat.¹⁸
- **SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO PÉČE JINÉ OSOBY, FYZICKÉ ČI PRÁVNICKÉ**, se *zásadně nedotýká rodičovské zodpovědnosti jako takové*, vyjma institutu osvojení, na základě kterého dochází ke statusové změně: rodič přestává být právně rodičem

¹⁵ K problematice domácího násilí obecně viz např. *Radvanová, S.*: Zdravé rodinné prostředí – jak pro koho. Acta iuridica olomucensis. 2005, No. 1, s. 47 – 49,

Za významný počín aspirující na komplexní analýzu problematiky domácího násilí je třeba považovat monografii *Voňková, J., Huňková, M.*: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. Praha: Profem, 2004.

Z časopiseckých studií viz např. *Huňková, M.*: Domácí násilí z pohledu českého práva. Právo a rodina, 2000, č. 10, s. 1 – 6, č. 11, s. 17 – 20, dále *Bednářová, Z.*: Pomoc obětem domácího násilí a jejich dětem. Sociální politika, 2000, č. 5, s. 10 – 11, *Fenyk, J.*: Některé úvahy o postižitelnosti „domácího násilí“ z hlediska současného trestního práva i záměrů de lege ferenda. Právní rozhledy, 2002, č. 12, s. 631, *Gilligan, J.*: Jak porozumět a předcházet násilí. Náhradní rodinná péče, 2000, č. 2, s. 46 a násl.

Dále viz publikace *Bílého Kruhu bezpečí*, např. Pomoc obětem domácího násilí. Praha, Bílý kruh bezpečí, 1999, a K problematice obětí trestných činů. Praha, Bílý kruh bezpečí, 1995.

Srov. také *Králíčková, Z.*: Občanskoprávní aspekty domácího násilí de lege ferenda. Bulletin advokacie, 2003, č. 8, s. 84 – 89, Civilněprávní postih domácího násilí – utopie, nebo efektivní budoucí právní úprava? Právo a rodina, 2004, č. 12, s. 7 – 10, Civilněprávní postih domácího násilí – úvahy de lege ferenda (zejména nad sněmovním tiskem č. 828). Acta iuridica olomucensis., No. 1, 2005, s. 50 – 53.

K nové právní úpravě v podrobnostech srov. *Kočová, K.*: Domácí násilí a tzv. vykázání – nový institut právního řádu ČR. Bulletin advokacie, 2007, č. 10, s. 34 a násl.

Z nejnovější literatury viz také *Králíčková, Z., Dávid, R.*: Rodinné bydlení a domácí násilí. Právní fórum, 2008, č. 10, s. 429 a násl.

¹⁶ K tomu srov. *Melicharová, D.*: Dítě jako svědek a oběť domácího násilí. Acta iuridica olomucensis. 2005, No. 1, s. 62 – 65, *Vargová, B.*: Svěřování dětí do výchovy jednoho z rodičů v případech domácího násilí. Právo a rodina, 2006, č. 2, s. 9 a násl., *Čírtková, L.*: Rodiče, děti, domácí násilí a traumatizující následky, tamtéž, 2007, č. 9, s. 12 a násl. a *Hovorka, D.*: Úloha orgánů sociálně-právní ochrany dětí při řešení případů domácího násilí – úskalí praxe, tamtéž, 2007, č. 8, s. 1 a násl.

¹⁷ Viz *Čuhelová, K.*: Zákaz setkávání otce s nezletilým dítětem a ustanovení § 76b o.s.ř. Bulletin advokacie, 2008, č. 10, 41 a násl.

¹⁸ Srov. webové stránky <http://www.bkb.cz/go/nasili> ze dne 1. září 2008.

svého dítěte a pozbývá *ex lege* svoji rodičovskou zodpovědnost jako celek. Není rozhodné, zda se jedná o osvojení I. nebo II. stupně (nezrušitelné osvojení). Jde-li o jiné instituty náhradní, resp. náhradní rodinné péče a výchovy a o poručenství, *situace je poměrně komplikovanější*, neboť rodič v těchto případech zůstává právně rodičem a zásadně není dotčena jeho rodičovská zodpovědnost, s výjimkou poručenství. Výkon rodičovské zodpovědnosti rodičem v těchto situacích je proto detailněji analyzován níže.

5. Výkon rodičovské zodpovědnosti v kontextu institutů náhradní rodinné péče¹⁹

5.1. Poručenství

Ve smyslu § 78 a násl. ZOR se jedná nikoli o institut náhradní osobní péče o dítě, ale o

- SOUKROMOPRÁVNÍ INSTITUT
- JEHO ÚČELEM JE VŠESTRANNÁ OCHRANA NEZLETILÉHO DÍTĚTE, JEHOŽ RODIČE:
 - zemřeli,
 - byli zbaveni nebo pozastaveni v rodičovské zodpovědnosti soudem dle ZOR,
 - byli zbaveni nebo omezeni ve svéprávnosti dle OZ,
 - nemají-li svéprávnost pro nezletilost,
- OBSAH TVOŘÍ: PRÁVO A POVINNOST VYCHOVÁVAT DÍTĚ, ZASTUPOVAT JEJ A SPRAVOVAT JEHO JMĚNÍ MÍSTO RODIČŮ (§ 78 *in fine* ZOR), případně OSOBNĚ O DÍTĚ PEČOVAT (ačkoli se nejedná o institut náhradní rodinné péče).
 - Zákon stanoví přiměřené užití ustanovení o rodičích a dětech (§ 81 ZOR).
 - Rozhodnutí v podstatné věci vyžaduje schválení soudem (§ 80 odst. 4 ZOR).
 - Je zakotven dozor soudu (§ 80 odst. 1 ZOR).

Je možné konstatovat, že institut poručenství je ve vazbě na rodičovství, resp. rodičovskou zodpovědnost *nejméně konfliktním* institutem. Situaci „usnadňuje“ skutečnost, že ze zákona je třeba poručníka dítěti ustanovit, nemá-li rodiče, resp. rodiče nemohou vykonávat svoji rodičovskou zodpovědnost. Proto v praxi zpravidla nevystávají otázky ve věci kolize práv poručníka versus práv rodiče. *Zákon je řeší ve prospěch poručníka*, nicméně pro rodiče se zásadně nejedná o sankci, nýbrž o rozumné řešení svízelné rodinné situace (s výjimkami). Zákon dále stanoví, že poručníkem ustanoví soud především toho, koho doporučili rodiče, resp. osobou z řad příbuzných nebo blízkých (srov. § 79 ZOR).

5.2. Svěření dítěte do péče jiné osoby

Ve smyslu § 45 ZOR se jedná o

- SOUKROMOPRÁVNÍ INSTITUT
- JEHO NÁPLNÍ JE PŘEDEVŠÍM OSOBNÍ PÉČE O DÍTĚ, O KTERÉ NEMOHOU OSOBNĚ PEČOVAT JEHO RODIČE
- DALŠÍ PRÁVA A POVINNOSTI VYMEZÍ SOUD (srov. § 45 odst. 4 ZOR):
 - zpravidla jde o POVINNOST O DÍTĚ OSOBNĚ PEČOVAT A PŘI PÉČI O OSOBU DÍTĚTE PŘIMĚŘENĚ VYKONÁVAT PRÁVA A POVINNOSTI RODIČŮ, přijímat a vymáhat výživné,

¹⁹ K jednotlivým institutům náhradní péče o dítě srov. dílo Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. Op. cit.

- ZASTUPOVAT DÍTĚ A SPRAVOVAT JEHO BĚŽNÉ VĚCI
- PRÁVA A POVINNOSTI VYPLÝVAJÍCÍ Z RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI ZŮSTÁVAJÍ RODIČŮM (VÝCHOVA – prostřednictvím osobního styku, SPRÁVA MAJETKU, ZASTUPOVÁNÍ V PODSTATNÝCH VĚCECH), event. PORUČNÍKOVÍ.

Také tento institut je ve vazbě na rodičovskou zodpovědnost poměrně jednoduše interpretovatelný a nekonfliktní, nicméně z jiného důvodu. *Pro rodiče dítěte, resp. pro výkon jejich rodičovské zodpovědnosti je příznivý: rodičovskou zodpovědnost mohou vykonávat zásadně v plném rozsahu, a to zejména prostřednictvím osobního styku s dítětem.* Mají právo dítě vychovávat v nejširším slova smyslu, zůstávají zákonnými zástupci, spravují jmění dítěte. *Fakticky jsou omezeni jen tím, že s dítětem nežijí ve společné domácnosti.* Navíc, zákon i v tomto případě stanoví, že při volbě tzv. třetí pečující osoby má soud dát přednost zpravidla příbuznému dítěte (viz § 45 odst. 1 *in fine* ZOR). Pečující osoba má zásadně právo i povinnost o dítě osobně pečovat, zajistit výchovu v užším slova smyslu. Nic víc, nic méně. Proto (snad) tento institut v praxi nepůsobí velké problémy.

5.3. Pěstounství

Ve smyslu § 45a – 45d ZOR se jedná o tradiční

- SOUKROMOPRÁVNÍ INSTITUT
- JEHO NÁPLNÍ JE OSOBNÍ PÉČE O DÍTĚ, O KTERÉ NEMOHOU OSOBNĚ PEČOVAT JEHO RODIČE
- OBSAH TVOŘÍ :
 - POVINNOST O DÍTĚ OSOBNĚ PEČOVAT A PŘI PÉČI O OSOBU DÍTĚTE PŘIMĚŘENĚ VYKONÁVAT PRÁVA A POVINNOSTI RODIČŮ
 - ZASTUPOVAT DÍTĚ A SPRAVOVAT JEHO BĚŽNÉ VĚCI
- PRÁVA A POVINNOSTI VYPLÝVAJÍCÍ Z RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI ZŮSTÁVAJÍ RODIČŮM (VÝCHOVA – prostřednictvím osobního styku, SPRÁVA MAJETKU, ZASTUPOVÁNÍ V PODSTATNÝCH VĚCECH), event. PORUČNÍKOVÍ

S ohledem na chápání institutu pěstounské péče poplatné době vzniku zákona o pěstounské péči (srov. zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, zrušený zákonem č. 359/1999 Sb.) a výše uvedená práva pěstounů se tento institut jeví jako *nejproblematičtější*. Žel, pěstounská péče je u nás – i přes nové pojetí zákona o rodině a s ohledem na přistoupení k řadě mezinárodních úmluv – stále chápána jako institut blížící se osvojení.²⁰ Praxe (někdy i teorie) zastává chybně stanovisko, že příbuzenství je kontraindikací. Navíc, zákon zakotvuje možnost pěstouna domáhat se rozhodnutí soudu v podstatné věci dítěte (srov. § 45c odst. 2, 2. věta ZOR). Nicméně, nelze než uzavřít, že *pro rodiče dítěte, resp. pro výkon jejich rodičovské zodpovědnosti je tento institut také příznivý, neboť zůstávají rodiči svého dítěte umístěného do pěstounské péče. Rodičovskou zodpovědnost mohou vykonávat zásadně v plném rozsahu, a to zejména prostřednictvím osobního styku s dítětem.* Mají právo dítě vychovávat v nejširším slova smyslu, zůstávají zákonnými zástupci, spravují jmění dítěte. *Fakticky jsou omezeni jen tím, že s dítětem nežijí ve společné domácnosti.* Pěstoun má zásadně právo i povinnost o dítě osobně pečovat, zajistit výchovu v užším slova smyslu, rozhodovat o běžných věcech dítěte a spravovat jeho záležitosti v běžných věcech, zastupovat dítě v běžných věcech (srov. § 45c odst. 2 ZOR). Jelikož má pěstoun ze zákona právo přiměřeně vykonávat práva a povinnosti rodičů, může se toto právo jevit jako právo

²⁰ V detailech viz Králíčková, Z.: K některým právním aspektům náhradní rodinné péče: tzv. příbuzenská pěstounská péče. Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Brno: Triada, 2007, s. 39 a násl.

narušující práva rodičů. Nicméně, rodiče jsou rodiče. Pěstoun je z povahy věci a účelu institutu pěstounství jako náhradní rodinné péče pouhou pečující osobou. Tato podstata věci by měla ovlivňovat výkon práv a povinností na obou stranách.

5.4. Předpěstounská péče

je upravena v § 45b odst. 2 ZOR, nicméně se jedná o velmi nedostatečnou regulaci. Především, je třeba vzít v úvahu, že

- práva a povinnosti budoucích pěstounů nejsou výslovně upravena,
- z povahy věci vyplývá právo a povinnost o dítě osobně pečovat a rozhodovat o běžných věcech,
- rodiče jsou *fakticky omezeni* ve výkonu rodičovské zodpovědnosti, zejména v osobní péči, nicméně jsou zákonnými zástupci s právem rozhodovat o podstatných věcech dítěte, s právem se s dítětem stýkat,
- budoucím pěstounům nenáleží právo domáhat se rozhodnutí soudu v podstatné věci dítěte.

Máme zato, že v této věci by se mělo postupovat obdobně jak bylo řečeno výše v souvislosti s pěstounskou péčí. Nicméně, je třeba respektovat účel předpěstounské péče jako péče dočasné.

5.5. Předosvojitelská péče

je regulována v § 69 ZOR takto:

- práva a povinnosti budoucích osvojitelů nejsou výslovně upravena, vyjma povinnosti mít dítě u sebe na vlastní náklad,
- z povahy věci vyplývá právo a povinnost o dítě osobně pečovat a rozhodovat o běžných věcech,
- rodiče jsou *fakticky omezeni* ve výkonu rodičovské zodpovědnosti, zejména v osobní péči, nicméně jsou zákonnými zástupci s právem rozhodovat v podstatných věcech dítěte, jsou zákonnými zástupci dítěte,
- z povahy věci nevyplývá právo rodičů na styk s dítětem – dali souhlas ke statusové změně (event. nebyl souhlas vyžadován dle § 68 ZOR a o věci rozhodl soud v tzv. incidenčním řízení),
- budoucím osvojitelům nenáleží právo domáhat se rozhodnutí soudu v podstatné věci dítěte.

Tato forma osobní péče o dítě se jeví jako *velmi problematická*. Zákon ji nereguluje, ačkoli by ji měl upravit velmi důkladně, neboť směřuje ke změně statusu dítěte osvojením. *De lege ferenda* je třeba vzít v úvahu skutečnost, že mnohdy souhlas rodičů k osvojení není ze zákonných důvodů vyžadován (srov. § 68 ZOR, problematiku tzv. nezájmu, srov. také problémy vzniknuvší v souvislosti s existencí tzv. baby-boxů apod.). Tím, že je tato péče dočasná, se fakticky minimalizuje období nejistoty dítěte, rodičů a třetích osob. Nicméně, *de lege ferenda* je třeba tyto poměry postavit na jisto. Proto je třeba souhlasit s poměrně převratnou koncepcí nového občanského zákoníku, podle které dochází *ex lege k pozastavení* výkonu práv a povinností vyplývajících z *rodičovské zodpovědnosti* rodičů v návaznosti na uplynutí příslušné lhůty následující po udělení souhlasu rodičů k osvojení jejich dítěte (srov. 709 připravovaného OZ) a k *pozastavení* stanovené vyživovací povinnosti k dítěti (srov. § 713 návrhu OZ).²¹

²¹ K tomu srov. www.justice.cz ze dne 1. 8. 2008.

5. Výkon rodičovské zodpovědnosti ve vazbě na ústavní a ochrannou výchovu²²

Ačkoli je nad nezletilým dítětem nařízena ústavní výchova dle § 46 ZOR nebo ochranná výchova na základě § 93 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, dále jen ZSVM),²³ je třeba ctít následující *obecné zásady*, na základě kterých by měla být jednotlivá ustanovení interpretována a aplikována:

- není možné zapomínat, že *dítě je nedílnou součástí své rodiny*,
- je třeba rozlišovat, zda je dítě v ústavu z vůle rodičů nebo proti jejich vůli, resp. zda byla ústavní nebo ochranná výchova nařízena z důvodu ochrany dítěte před sebou samým nebo před svými rodiči,
- z povahy věci vyplývá, že rodiče jsou *fakticky omezeni* ve výkonu rodičovské zodpovědnosti, zejména v osobní péči, neboť s dítětem nemohu žít v jedné domácnosti a dítě vychovávat přímo, nicméně zůstávají zákonnými zástupci s právem rozhodovat o podstatných věcech dítěte a zásadně *s právem se s dítětem osobně stýkat*. Pokud by měly být poměry upraveny odlišně, musí tak stanovit výslovně soud. Nicméně, *dítě nesmí být trestáno zákazem styku s rodiči*.²⁴

7. Výkon rodičovské zodpovědnosti a trest odnětí svobody

Problematika výkonu rodičovství rodiče ve výkonu trestu (resp. ve vazbě) bývá obvykle zužována na (ne)plnění vyživovací povinnosti.²⁵ Otázka výkonu rodičovské zodpovědnosti a styku rodiče, resp. dítěte ve výkonu trestu s příbuznými a osobami blízkými není v návaznosti na platnou právní úpravu příliš často analyzována. Nicméně, i zde je třeba vyjít z *obecných zásad*, na kterých je budováno rodinné, resp. soukromé právo. Máme zato, že veřejnoprávní předpisy upravující práva vězňů na návštěvy apod.,²⁶ nesmí bránit

²² K tomu v základech srov. dílo Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. Op. cit.

²³ V podrobnostech viz dílo Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. 1. vyd. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 789 a násl. Viz také velmi podrobný obecný výklad k řízení ve věci dětí mladších 15 let, tamtéž, s. 787 a násl.

²⁴ K tomu viz Motejl, O. a kol.: Rodina a dítě. Stanoviska 2. sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Praha: ASPI, 2007, zejm. s. 73.

²⁵ K tomu srov. argumentačně velmi kvalitně pojatou stat' Hanuš, L.: K určení výživného „hrozeného“ osobou zbavenou osobní svobody v důsledku trestné činnosti. Právní rozhledy, 2008, č. 8, s. 297 a násl.

²⁶ Nicméně, srov. zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění, zejména jeho ustanovení § 19 upravující návštěvy:

(1) Odsouzený má právo přijímat v čase určeném ředitelem věznice návštěvy blízkých osob na dobu celkem 3 hodiny během jednoho kalendářního měsíce.

(2) Návštěvy probíhají zpravidla v místnostech k tomu určených. Návštěvy odsouzených umístěných v lůžkové části zdravotnického zařízení jsou možné jen tehdy, jestliže s tím ošetřující lékař s ohledem na zdravotní stav odsouzeného souhlasí. Je-li odsouzený umístěn ve zdravotnickém zařízení mimo objekty spravované Vězeňskou službou, projedná podmínky uskutečnění návštěvy Vězeňská služba se zdravotnickým zařízením.

rozvíjení základního rodinněprávního poměru rodič - dítě. Připomeňme, že z judikatury Evropského soudu pro lidské práva k článku 8 chránícímu rodinný život *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod* vyplývají také pozitivní závazky státu. Proto můžeme konstatovat následující *dílčí závěry*:

- rodiče ve výkonu trestu jsou pouze *fakticky omezeni* ve výkonu rodičovské zodpovědnosti, zejména v osobní péči, nicméně jsou zákonnými zástupci s právem rozhodovat o podstatných věcech dítěte, a nebylo-li soudem na základě zákona stanoveno jinak, *s právem se s dítětem osobně (i jinak) stýkat*,
- je třeba rozlišovat, zda je rodič ve výkonu trestu odnětí svobody z důvodu např. týrání dítěte, domácího násilí, zneužití dítěte k trestné činnosti atd. nebo z jiných důvodů,
- *souvisí-li trestná činnost rodiče s dítětem*, je třeba *posoudit*, zda rodiče *zbavit rodičovské zodpovědnosti* dle § 44 odst. 4 ZOR nebo mu *omezit nebo zakázat s dítětem* (osobní) styk dle § 27 odst. 3 ZOR.

Opak výše uvedeného by vedl k paradoxnímu potrestání dvou lidí: odsouzeného rodiče a fakticky „odsouzeného“ dítěte.

8. Závěr

Máme za to, že problematiku výkonu rodičovské zodpovědnosti rodiče, jehož dítě bylo na základě zákona soudem umístěno do některé z forem náhradní, resp. náhradní rodinné péče, je třeba posuzovat ve světle její *lidskoprávní dimenze*. *Dítě je nedílnou součástí své přirozené rodiny*. Aby mohli rodiče rozvíjet své rodičovství a tím dítě chránit a vychovávat, musí mít k tomu prostor. Nejen teoretický, ale praktický. Proto *zákonné právo rodičů na styk s dítětem* nesmí být bagatelizováno, zamlžováno, obcházeno. Je-li však s ohledem na *blaho dítěte* nutné, aby rodič nevykonával práva vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, musí o tom *rozhodnout soud na základě zákona*, tedy za využití zákonných institutů modifikace rodičovské zodpovědnosti dle § 44 ZOR, resp. zákazu styku podle § 27 odst. 3 ZOR. *Jakákoli nejistota jde k tíži dítěte*.

V této věci není nutné čekat na rekodifikaci základního pramene českého soukromého práva - občanského zákoníku, do jehož části druhé bude vtělena materie věnovaná rodinnému právu.²⁷ Lidskoprávní dimenzi rodinného práva je třeba vnímat i nyní a jednotlivé instituty

(3) Nestanoví-li vnitřní řád věznice počet vyšší, mohou odsouzeného současně navštívit nejvýše 4 osoby včetně nezletilých dětí. Nezletilé děti ve věku do 15 let se mohou zúčastnit návštěvy pouze v doprovodu osoby starší 18 let.

(4) V zájmu nápravy odsouzeného nebo z jiného závažného důvodu lze odsouzenému povolit návštěvu jiných než blízkých osob. Ředitel věznic mohou ve zvlášť odůvodněných případech povolit návštěvu mezi odsouzenými, kteří jsou blízkými osobami. Náklady předvedení hradí v takovém případě odsouzení rovným dílem, nedohodnou-li se jinak.

(5) Ředitel věznice může povolit uskutečnění návštěvy odsouzeného bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanců Vězeňské služby v prostorách k tomu určených.

(6) V odůvodněných případech může ředitel věznice rozhodnout, že z bezpečnostních důvodů se návštěva uskuteční v místnosti, kde je návštěvník od odsouzeného oddělen přepážkou.

(7) Odsouzenému může ředitel věznice povolit v souvislosti s návštěvou opuštění věznice, lze-li mít důvodně za to, že tím nebude ohrožen účel výkonu trestu.

(8) Zaměstnanec Vězeňské služby je oprávněn návštěvu přerušit nebo předčasně ukončit, jestliže odsouzený nebo návštěvníci přes upozornění porušují pořádek, kázeň nebo bezpečnost věznice.

náhradní péče o dítě interpretovat v souladu se standardy založenými především světovou a univerzální Úmluvou o právech dítěte a evropskou Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod. V tom je možné spatřovat internacionalizaci českého rodinného práva. Rodinná práva, ač různá v jednotlivostech, se tak stávají díky lidskoprávnímu rozměru velmi podobnými ve své podstatě.²⁷ Účelem rodinných práv nemůže být než ochrana slabšího, harmonie, rovnováha. Z právně filozofického hlediska tak dochází k faktickému sbližování rodinných práv, ačkoli mnozí skeptici tuto problematiku nahlíží odlišně.

²⁷ K tomu srov. Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Praha: Linde, 2001.

²⁸ Srov. následující studie reprezentující vývoj ve vybraných zemích, z nichž lze nepochybně vysledovat podobnost trendů.

Jde-li o Nizozemí, srov. Vlaardingerbroek, P.: General Trends in Dutch Family Law. The Continuing Influence of Human Rights Conventions upon Dutch Family Law. In Taekema, S. (ed.): Understanding Dutch Law. Den Haag: Boom Juridische uitgevers (BJu), 2004, s. 217 a násl., a také Sumner, I., Forder, C.: Bumper Issue: All You Ever Wanted to Know about Dutch Family Law (and Were Afraid to Ask). In Bainham A. (ed.): The International Survey of Family Law. 2003 Edition, Jordan Publishing Limited, 2003, s. 263 a násl.

Pokud jde o Anglii a Wales, viz Welstead, M.: Influence of Human Rights and Cultural Issues. Tamtéž, s. 143 a násl.

Jde-li o Francii, pak viz Ferré-André, S., Gouttenoire-Cornut, A., Fulchiron, H.: Work in hand for the Reform of French Family Law. Tamtéž, s. 163.

Pokud jde o Německo, viz Dethloff, N., Kroll, K.: The Constitutional Court as Driver of Reforms in German Family Law. In Bainham A. (ed.): The International Survey of Family Law. 2006 Edition, Jordan Publishing Limited, 2006, s. 217.